

І. В. Багрова*д-р. екон. наук, академік АЕН України***Т. С. Яровенко***канд. екон. наук**м. Дніпропетровськ***ДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ СФЕРИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Постановка проблеми, її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Освіта як база інтенсивного розвитку певної особистості, яка в кінцевому рахунку формує інтелектуальний та виробничий потенціал суспільства, обумовлює його прогрес та стає фундаментом людського розвитку в цілому. Отже, освітня сфера, як специфічна сфера інтелектуальної діяльності людей, становить науковий інтерес з позицій економічного аналізу її засад, особистостей та процесів розвитку. У межах дослідження механізмів та проблем функціонування сфери освіти в Україні, на нашу думку, важливого значення набуває вдосконалення відповідної термінології, зокрема, постає потреба в уніфікації термінологічного апарату, що надасть можливість уточнення певних положень й усунення неоднозначних трактувань задля практичного використання відповідних термінів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним аспектам механізму функціонування освітньої сфери присвячені дослідження провідних вчених, таких як: Є. А. Андреев, Е. П. Белозерцев, А. П. Булкін, Б. С. Гершунський, В. Г. Кремень, В. В. Крижко, Б. Т. Ліхачов, В. І. Луговий, В. О. Огнев'юк, М. М. Поташник, М. І. Романенко, Т. А. Степанова, Г. Г. Філіпчук та інші.

Однак розробка успішної стратегії розвитку сфери освіти потребує подальшого вдосконалення понятійно-термінологічних категорій, таких як: «виховання», «освіта», «навчання», «освітня послуга», «сфера освітніх послуг», «ринок освітніх послуг», «педагогічна система», «система освіти», «навчально-виховна система», тощо. Вони є складними, мають різні підходи щодо визначення й трактування, але функціонують в єдиній системі та є взаємозалежними. Отже, з метою оптимізації практичного застосування необхідно чітко визначити їх науково-обґрунтоване трактування, структурну ієрархію та зв'язки між ними.

Цілі статті (постановка завдання). Метою даної статті є дослідження термінологічного апарату сфери освіти, уточнення та уніфікація його певних понять, а також виявлення системних зв'язків між ними. Для досягнення поставленої мети планується уточнити такі визначальні категорії, як: «соціалізація особистості», «виховання», «освіта», «навчання», «освітня послуга», «сфера освітніх послуг», «ринок освітніх послуг», «педагогічна система», «система освіти», «навчально-виховна система». Диференціація цих понять необхідна з теоретико-методологічної точки зору, передусім, для виявлення певних особливостей та закономірностей розвитку цих категорій, а також їх співвідношення.

Основний матеріал дослідження. Основним процесом розвитку особистості в умовах суспільства є її соціалізація. Існують різні підходи до інтерпретації цього поняття [1], зокрема, як процес, остаточний результат соціальної взаємодії, результат самоактуалізації, тощо. Основними елементами соціалізації особистості при цьому є: ототожнення особистості себе з членом су-

спільства (соціуму) та отримання соціального статусу, соціальної ролі; засвоєння (успадкування) особистістю соціальних норм та цінностей, правил поведінки у суспільстві (соціумі); цілеспрямоване набуття особистістю корисних для суспільства (соціуму) професійних знань, як джерела засобів існування.

Отже, на нашу думку, соціалізацію доцільно розглядати як процес засвоєння й активного відтворення індивідом соціально-культурних норм, зразків та цінностей, стереотипи поведінки, що надає йому змогу розвиватися, інтегруватися у суспільство (соціум) та адаптуватися в ньому. При такому підході соціалізація розглядається з позиції її мети, що є найбільш обґрунтованим для практичного використання у створенні ефективного механізму розвитку особистості.

Одним з основних механізмів соціалізації є культурна трансмісія — передавання соціально-культурних цінностей, норм, способів поведінки наступному поколінню [1]. Існують три види культурної трансмісії: вертикальна (від батьків до дітей), горизонтальна (у спілкуванні з однолітками) та непряма (через спеціалізовані інститути: родина, навчальні заклади, неформальні об'єднання, трудові колективи, тощо). На нашу думку, саме непряма трансмісія здійснює найбільш об'єктивний вплив на особистість та її соціалізацію, здійснюючи передавання цінностей, норм, способів поведінки, що є загальноприйнятими (базовими) у суспільстві. Така передача зменшує суб'єктивний вплив на особистість з боку інших окремих індивідів, соціально-культурні цінності, норми та способи поведінки яких містять суб'єктивні погляди. З цієї точки зору, освіта розглядається як головний механізм забезпечення соціалізації.

Таким чином, з позицій соціалізації, сфера освіти є сукупністю соціальних інститутів, що забезпечують виробництво, відтворення, передачу й засвоєння елементів й зразків культури, соціальних норм і цінностей. В кінцевому рахунку, саме освіта надає можливості та створює умови соціалізації особистості. Отже, мета роботи сфери освіти — сприяння соціалізації особистості шляхом становлення її соціально-професійної ролі у суспільстві (соціумі).

На думку багатьох дослідників, таких як М. В. Ломоносов, М. І. Новиков, Ф. Прокопович, О. В. Духнович та інші, поняття «освіта» поєднує різні аспекти: навчання, виховання, фізичний і моральний розвиток, тощо. Отже, постає нагальна потреба обґрунтування співвідношення таких категорій як «виховання», «освіта» та «навчання», а також виявлення особливостей їх визначення задля практичного використання у сучасних умовах.

Існує декілька підходів щодо поняття «виховання» [2]. Наприклад, «виховання» трактується як процес та практика засвоєння дитиною загальноприйнятих у суспільстві норм поведінки, або визначається через вплив всього суспільства. При цьому це поняття стає тотожним поняттю «соціалізація», а також ігноруються теоретичні аспекти процесу. Підхід, що визначає суб'єктом

цього процесу лише дитину теж є не доцільним, адже виховному впливу можуть піддаватися й дорослі. Трактуювання цього поняття через вплив діяльності лише педагогічного колективу закладу освіти, яке базується на педагогічній теорії, передовому педагогічному досвіді, суттєво його звужує, ігноруючи можливість виховання у межах родини, соціальних груп, тощо.

На нашу думку, «виховання» — цілеспрямований та організований процес формування (у деяких випадках деформування) особистості задля її соціалізації на основі взаємодії вихователя та вихованця. Основними напрямками виховання при цьому є: етичне, естетичне, національне, патріотичне, екологічне, правове, трудове, економічне, моральне, фізичне та інше виховання.

Що ж до того, що цей процес є неперервним та тривалим у часі, ця умова може не виконуватись, адже за відсутності вихователя, або не належного виховання, особистість не піддається формуванню.

Поняття «освіта» також багатогранне. Так, за визначенням Міжнародної стандартної класифікації освіти [3]: освіта — цілеспрямована й організована діяльність для задоволення навчальних потреб. За визначенням ЮНЕСКО [4] під освітою розуміється процес й результат вдосконалення здібностей і поведінки особи, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання.

Освіта, згідно із Законом України «Про освіту» [5], — це основа інтелектуального культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями [5]. Але при цьому увага не приділяється саме трактуванню цього поняття.

Поняття «освіта» пройшло наступні етапи історичного розвитку [6]:

— перша половина XIX ст.: поняття «освіта» набуває науково-педагогічного та науково-практичного значення, що відображено у працях І. Ф. Богдановича, В. А. Жуковського, О. П. Куніцина, М. І. Лобачевського, М. М. Сперанського та інших;

— кінець першої половини XIX ст.: визначено елементи поняття «освіта» з позицій виховання та навчання;

— напередодні реформ у 1861 році: поняття «освіта» трактується як «систематичне навчання» з передачею знань, вивченням природничих наук, техніки, математики та набуттям професійних вмінь та навичок. Крім того, доводиться цінність знань та необхідність навчання серед всіх соціальних прошарків суспільства;

— до 50-х років XX ст. (радянська педагогіка): тлумачення «освіти», як сукупності знань, умінь і навичок, необхідних для практичної діяльності, без огляду на її співвідношення із розвитком та вихованням;

— у 60-ті роки XX ст.: «освіта» починає трактуватися як процес і результат навчально-виховної роботи, розвитку світогляду, ідейно-політичних поглядів і моральності, а також творчих задатків та здібностей.

Як зазначає І. С. Каленюк [7] існує три підходи щодо визначення поняття «освіта», як: результат; процес пере-

дачі знань, тобто навчальна діяльність; соціально-економічна система — галузь соціально-економічної діяльності.

Так на думку І. В. Зайченко [2], «освіта» — це процес засвоєння систематизованих знань та формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх і професійних знань. Але при цьому мета освіти звужується до практичного застосування загальноосвітніх і професійних знань, що ігнорує всебічний розвиток особистості.

Крім того цей термін вживається як й визначення результату освітнього процесу — певного рівня та характеру засвоєних знань, оволодіння уміньми й навичками (неповна середня, повна середня або вища, загальна чи професійна освіта). Але результатом освіти, в кінцевому рахунку, є знання, уміння та навички. Наприклад, результатом освіти дослідники вважають: систему знань, умінь та навичок, що передаються людині в процесі навчання [7, с. 19]; цінності, що народились у процесі освітньої діяльності [8, с. 83]; «живий» об'єкт, особистість — соціальна істота [9], «освітній продукт», як результат науково-педагогічної праці, яка, у свою чергу, є різновидом наукової праці [10, с. 16], тощо.

Трактування «освіти», як сукупності освітньо-виховних установ різних форм та типів, визначає її з позицій термінів «ступені освіти», «управління освітою», тощо. Але при цьому мова йде не про освіту, як певну категорію, про «систему або сферу освіти».

Деякі дослідники, наприклад В. І. Луговий [11, с. 18], вважають, що «освіта» — це і сукупний процес і результат цілеспрямовано організованого інформаційного окультурення людини, освоєння нею культурного досвіду.

На нашу думку, «освіта» — є цілеспрямованим та організованим процесом набуття (засвоєння) певної системи знань, умінь та навичок, що характеризується певним обсягом, якістю та глибиною.

Поняттями «навчання» та «освіта» іноді вважають ідентичними, але це не так. «Навчання» — це педагогічний процес, метою якого є здобуття певних знань, формування конкретних умінь та навичок на основі взаємодії вчителя та учня (або за відсутності вчителя, коли його роль виконують навчальні матеріали). Отже, навчання є шляхом (інструментом) здійснення освіти.

Усі три поняття «виховання», «освіта» і «навчання» пов'язані між собою і доповнюють один одного, але через певну специфіку їх не можна ототожнювати.

Таким чином, освіта є одним з інструментів (елементів) виховання та передбачає навчання в певних його формах. Отже можна обґрунтовано вважати, що «освіта» і «навчання» виконують й виховну функцію, а окрім навчання у поняття виховання включають й інші елементи (наприклад, власний приклад вихователя, тощо), що надають можливість формування особистості. Навчання та виховання, пов'язані через поняття освіти, а сама «освіта» здійснюється через навчання і виховання.

Характеристика освіти, як системи, була б неповною, якщо не звернути увагу на поняття «виховна або навчально-виховна система», «система освіти» та «педагогічна система». Для визначення специфічних характеристик цих систем розглянемо їх елементи (взаємопов'язані компоненти) у відповідності з визначеннями даними нами вище (табл. 1).

Співвідношення елементів освітньої сфери (авторська розробка)

№ з/п	Елемент системи	«Виховна або навчально-виховна система»	«Система освіти»	«Педагогічна система»
	Цілі	Формування особистості задля її соціалізації	Набуття (засвоєння) певної системи знань, умінь, навичок	Здобуття певних знань, формування конкретних умінь та навичок
	Суб'єкти	Вихователь, вихованець.	Заклади освіти; наукові, методичні, науково-методичні установи; науково-виробничі підприємства; державні і місцеві органи управління освітою та самоврядування в галузі освіти; група студентів, слухачів (що здобувають знання з певного напрямку).	Вчитель (навчальні матеріали), учень
	Зміст діяльності	Виховна, в т.ч. навчальна (освітня) діяльність	Наукова (дослідницька), педагогічна та управлінська діяльність	Педагогічна діяльність
	Методи	Методи формування свідомості особистості; організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки; стимулювання діяльності і поведінки; самовиховання	Модульно-рейтингова система; різнорівневе навчання; навчальне проектування; лекційно-практична система; лекційно-семінарська система; інтерактивне та дистанційне навчання, тощо.	Педагогічні (в т.ч. авторські) методики, розвиваюче навчання, організація пізнавальної діяльності, особистісно-орієнтовані педагогічні ситуації, проблемно-пошукова діяльність, створення ситуації успіху, технологія саморозвитку, мультимедійне навчання, тощо.
	Засоби	Художня, наукова література, радіо, телебачення, Інтернет, предмети образотворчого, театрального, кіномистецтва, тощо.	Навчальні плани, програми, стандарти, типові методології тощо	Підручники, навчальні посібники, мультимедійні засоби тощо.
	Організаційні форми	Збори, бесіди, конференції, гуртки, ігри, тренування, створення виховних ситуацій, змагання, тощо.	Напрямок підготовки, навчальна дисципліна, урок (пара), тощо.	Розповіді, пояснення, бесіди, ігри лекції, інструктаж, ілюстрація, демонстрація, дискусії, спостереження, змагання, тренування, тощо.
	Кінцевий результат (продукт)	Певні соціальнозначимі якості особистості	Освітні послуги	Сукупність знань, умінь, навичок.

Надана таблиця свідчить про те, що усі три системи «виховна або навчально-виховна система», «система освіти» та «педагогічна система» є взаємопов'язаними елементами сфери освіти. Але при цьому вони мають певні особливості стосовно цілей, суб'єктів, змісту діяльності, методів і засобів, організаційних форм та результатів. Тобто ці категорії не є синонімами та повинні розглядатися як відповідні рівні освітньої сфери. Такий розподіл надасть можливість наукового обґрунтування розробки ефективної політики в управлінні освітою в цілому та її окремими підсистемами з позицій системного підходу.

Поняття «система освіти» достатньо конкретно визначене законодавчо [5] — це сукупність закладів освіти, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств (рис. 1), державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти. Але таке визначення трактує поняття з позицій лише частини суб'єктів системи — державних і недержавних установ, що розрізняються за різними параметрами, зокрема, за рівнем і профілем. Структура реалізації завдань системи освіти в Україні, відповідно до Закону України «Про освіту» [5], відображена на рис. 2.

На нашу думку, «система освіти» — це сукупність інституцій (принципів, форм, методів, суб'єктів, об'єктів, тощо), що завдяки *цілеспрямованому організованому механізму* надають можливість набуття (*засвоєння*) певної системи знань, умінь та навичок.

Система освіти, як будь-яка інша система, характеризується інваріантними якостями [12], що характеризують її цілісно, такими як:

- гнучкість та адаптивність до соціально-економічних, політичних, законодавчих та інших змін;
- відкритість, самоорганізованість, здатність до самопізнання (рефлексії), кількісного та якісного збагачення, перманентного перетворення;
- динамічність, зокрема, можливість змінюватися під впливом часу;
- варіативність, зокрема, можливість обирати індивідуальну освітню траєкторію у відповідності зі своїми інтересами і здібностями;
- стабільність у своїй психолого-педагогічній основі;
- прогностичність, як розгляд особливостей її функціонування спрямований на майбутнє;
- наступність: послідовні історичні етапи розвитку складаються на основі **спадкоємних** освітніх парадигм і доктрин;
- цілісність: збої у функціонуванні будь-якого елементу системи неминуче позначаються на роботі інших елементів;
- ієрархічність: вертикальна (рівнева) ієрархія навчальних закладів, їх профільне (горизонтальне) різноманіття, ієрархія управління (на загальнодержавному, регіональному, рівні або на рівні окремого навчального закладу), тощо;
- специфіка в просторовому вимірі: географічна, національно-етнічна специфіка освітніх систем;
- наявність двохстороннього зв'язку: система освіти не тільки детермінована зовнішніми обставинами політичного, соціально-економічного і соціокультурного походження, а й сама детермінує їх.

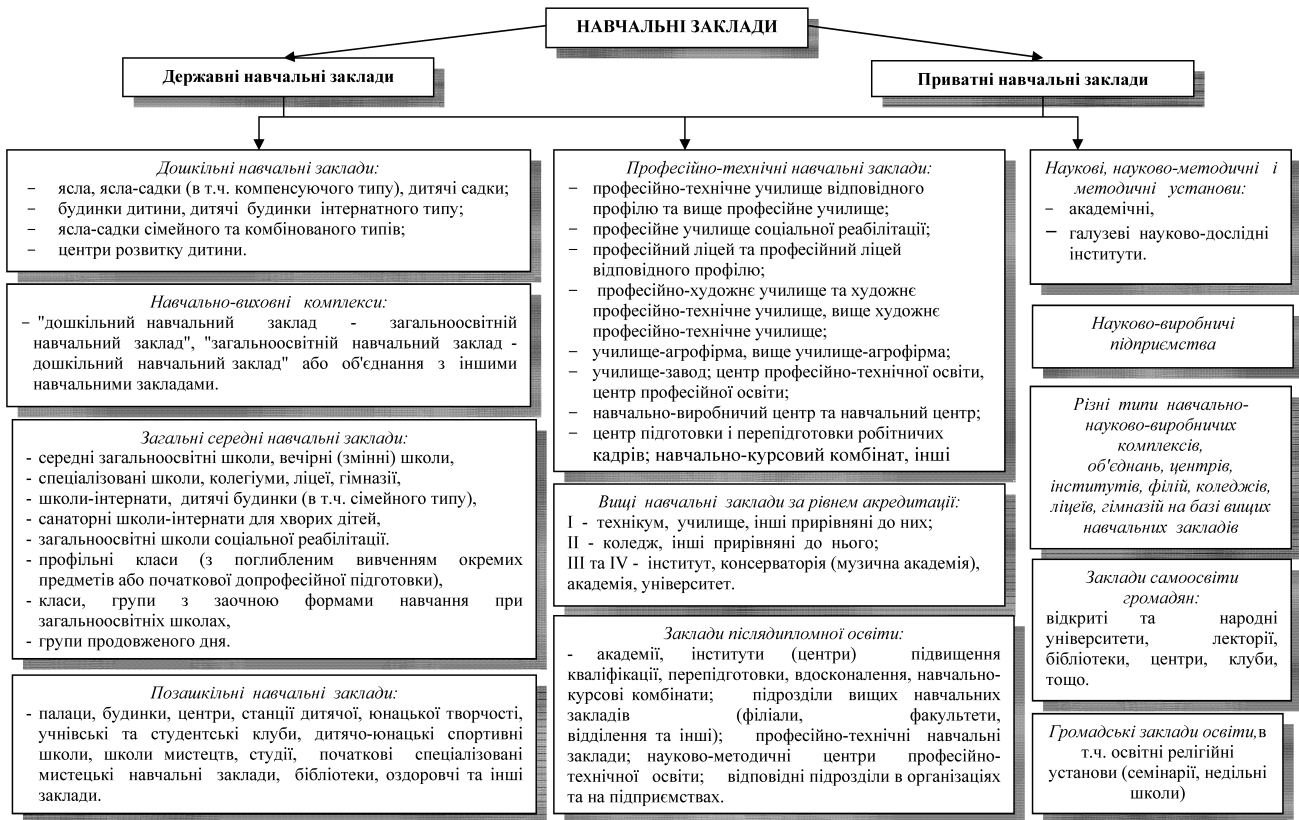

Рис. 1. Розгорнута система закладів освіти в Україні

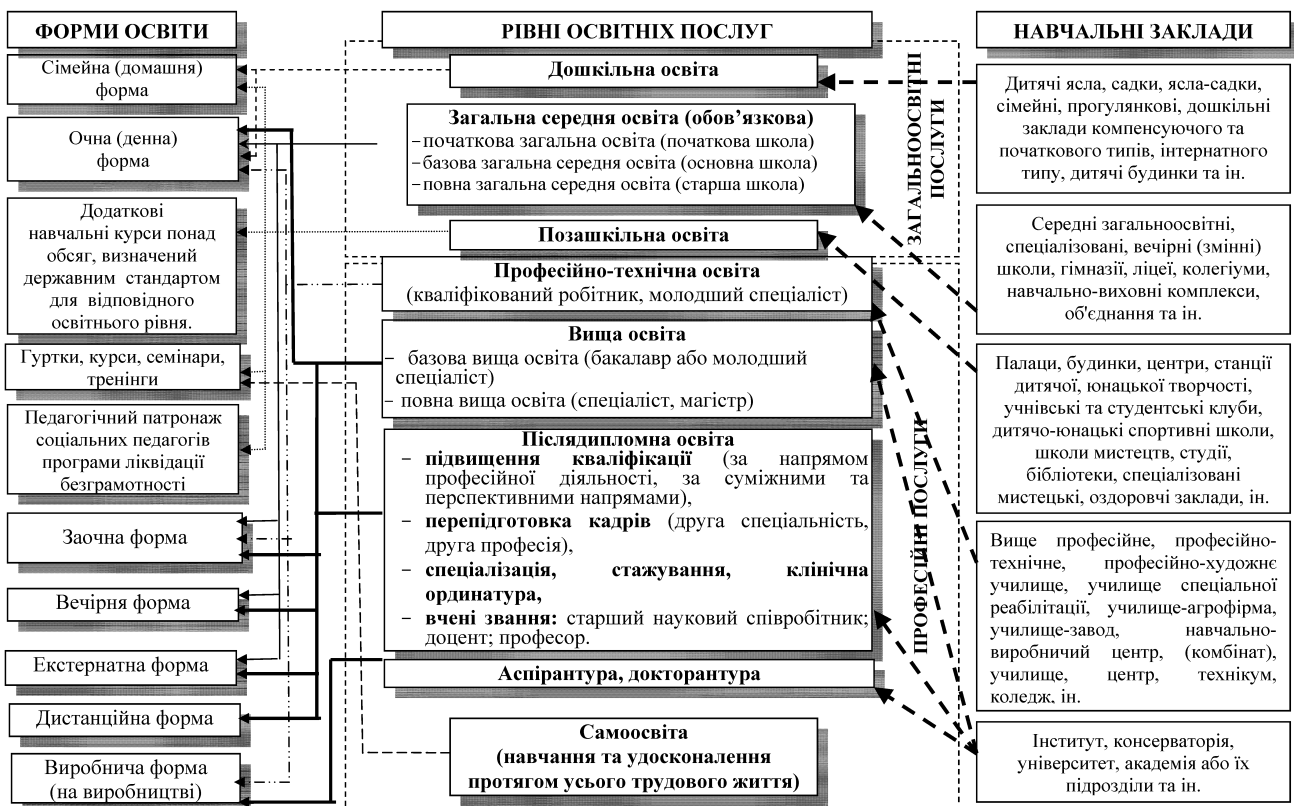

Рис. 2. Структура реалізації завдань системи освіти в Україні (авторська розробка)

У сучасних умовах на зміну поняття «система освіти», що асоціюється з жорсткою централізованістю та монополією, приходять поняття «сфера освіти» та «сфера освітніх послуг», що засновані на ринкових ме-

ханізмах та містять характеристики варіативності, відкритості, адаптивності, інноваційності, тощо. Але при цьому, слід наголосити, що надмірна децентралізація та самоорганізація сфери освіти приводить до невиконан-

ня нею своїх виховних і розвиваючих функцій, втрати інтеграційних механізмів управління, великих втрат ресурсів та зниження якості освіти в цілому.

Отже, розглянуті поняття «виховна або навчально-виховна система», «система освіти» та «педагогічна система» не є тотожними і представляють собою різні рівні та структури одного поняття — «сфери освіти». З цієї точки зору «сфера освіти» охоплює аспекти діяльності всіх суб'єктів процесу освіти:

— тих, хто навчається, здобуває знання з певного напрямку (діти дошкільного віку, вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти);

— тих, хто навчає (заклади освіти; наукові, методичні, науково-методичні установи; науково-виробничі підприємства);

— тих, хто обслуговує навчальний процес (державні і місцеві органи управління освітою та самоврядування в галузі освіти, державні податкові органи, інвестори, роботодавці, банківські установи, що кредитують навчання, тощо).

На сьогодні поняття «освітня послуга» не отримало однозначного визначення, зокрема, не набуло об'єктивного системного визначення. Наприклад, у Законі України «Про освіту» [5] «освітню послугу» розглядають лише як послугу з одержання освіти та підготовки фахівців різних кваліфікаційних рівнів, що суттєво звужує це поняття.

Існують декілька підходів щодо трактування поняття «освітня послуга», зокрема, як:

— інтелектуальний товар та процес навчання для одержання необхідних знань, навичок і вмінь [13];

— специфічний товар, який задовольняє потребу людини в набутті певних знань, навичок і вмінь для їх подальшого використання в професійній діяльності [14, с. 133];

— освітній товар, що являє собою визначену діяльність, що здійснює виробник, і в процесі якої відбувається задоволення потреби споживача в освіті [15, с. 43];

— нематеріальні соціальні блага, система знань, інформації, вмінь і практичних навичок, задоволення її різноманітних освітніх потреб і реалізації особистих здібностей їх споживача [16];

— економічне благо, що володіє корисністю з точки зору його споживачів і потребує витрат на своє виробництво [17];

— результат здійснення різноманітної (педагогічної, виховної, наукової, організаційно-управлінської) діяльності працівниками сфери освіти для задоволення освітніх потреб окремих людей та всього суспільства [7, с. 36];

— нематеріальна послуга особливого роду, що створює корисний результативний ефект, невідчужений у матеріально-речову форму, його кваліфікаційні та професійні якості [18], тощо.

На нашу думку, деякі з цих визначень є недостатньо коректними, зокрема: визначення послуги через поняття товару. Адже, послуга — це діяльність суб'єктів, яка не набуває матеріально-речової форми і задовольняє певні потреби замовників — особисті, колективні. Вона є результатом різноманітної діяльності, що здійснюється виробником на замовлення будь-яких споживачів (окремих громадян, підприємств, організацій, підприємців), і, як правило, призводить до зміни стану одиниць, які споживають ці послуги. Товар — будь-яка продукція, послуги, роботи,

права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі) [19]. Отже, послуга є лише однією з форм товару, його складовою.

Специфіка послуг полягає в тому, що послуги не накопичуються (за виключенням окремих видів), не транспортуються, не існують окремо від виробників, тобто вони споживаються, в основному, в момент їх надання.

Визначення «освітньої послуги» як лише соціального, або лише економічного блага, не відповідає дійсності, воно скоріше має загальносуспільний характер, що включає обидві складові. Крім того, благом є наслідки від споживання цих послуг не тільки для індивіда, але і для суспільства в цілому.

Визначати такі послуги, як результати здійснення діяльності лише працівників сфери освіти або навчальних закладів, теж звужує це поняття, адже існує сімейна (домашня) й виробнича форма навчання, навчання у межах гуртків, курсів, семінарів, тощо.

З урахуванням вищезазначеного, доцільно вживати поняття «освітня», а не «навчальна» послуга, адже послуга надається у певному обсязі, тобто мова йде про отримання певної суми знань, формування конкретних умінь та навичок.

Таким чином, на нашу думку, поняття «освітня послуга» повинне трактуватися як — діяльність суб'єктів сфери освіти, яка не набуває матеріально-речової форми і задовольняє певні особисті, або колективні потреби у набутті (засвоєнні) певної системи знань, умінь та навичок. Вона надається на замовлення споживачів (фізичних осіб, підприємств, установ, організацій (роботодавців) та суспільства в цілому), та, як правило, призводить до зміни їх освітнього рівня.

Основними елементами, особливостями та базовими характеристиками поняття «освітня послуга» є те, що:

— вона має свою споживчу вартість, яка може бути виражена якістю, глибиною та характером надаваних знань; отже мова йде про принцип платності її надання;

— її результат залежить від: якості і кількості праці з її надання (праці особи, що надає послугу); якості і кількості праці з її споживання (праці особи, що отримує послугу); умов майбутньої професійної діяльності, тощо;

— споживання освітньої послуги обмежується часом її одержання (навчання), а результат (ефект) характеризується віддаленістю проявлення;

— необхідність ліцензування, отримання дозволу на певні види її надання.

Що ж до інших особливостей освітніх послуг, що виділяють дослідники [20], такі як, відносно молодий вік споживачів, конкурсний характер, сезонність, то вони можуть й не бути характерними для певного виду освітніх послуг.

Таким чином, з практичної точки зору доцільно використовувати не поняття «сфера освіти», а поняття «сфера освітніх послуг».

Отже, «сфера освітніх послуг» охоплює аспекти діяльності суб'єктів процесу освіти (тих, хто навчається; навчає та обслуговує навчальний процес) з задоволення певних особистих, або колективних потреб у набутті (засвоєнні) певної системи знань, умінь та навичок.

У сучасних умовах всебільшого поширення набуває поняття «ринок освітніх послуг» — сукупність відносин (актів) купівлі-продажу освітніх послуг; спосіб взаємодії виробників і споживачів освітніх послуг, заснований на

децентралізованому, безособовому механізмі цінних сигналів; механізм розподілу освітніх послуг між членами суспільства шляхом добровільного обміну.

Ринок освітніх послуг містить державний та недержавний (приватний) сектори, що взаємодіють в єдиній системі. Як для будь-якого ринку для нього обов'язкові три компоненти:

— покупець — суб'єкт, що формує попит на освітню послугу (діти дошкільного віку, вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти);

— продавець — суб'єкт, що формує пропозицію освітньої послуги (заклади освіти; наукові, методичні, науково-методичні установи; науково-виробничі підприємства);

— товар — освітня послуга.

При такому підході на передній план виступає проблема відповідності попиту (диференційованих освітніх потреб особистості) та пропозиції (диференційованим освітнім послугам навчальних закладів).

На думку А. В. Сагінової [21, с. 478], продуктом (товаром) будь-якої освітньої установи є освітня програма за певною спеціальністю, що включає певний зміст, організацію навчального процесу, систему управління ним, систему його методичного, матеріального і кадрового забезпечення. Але, на нашу думку, тут мова йде про матеріальні характеристики, що притаманні більшості послуг та, у сукупності з нематеріальними характеристиками, утворюють так званий пакет послуг. Він, на відміну від товарів, не піддається точному визначенню, а містить тільки основний результат процесу розробки. Багато елементів пакету послуг найчастіше визначаються рівнем підготовки персоналу, якістю матеріалів, що використовуваних при наданні послуг та іншими чинниками. Освітня програма сама по собі не призводить до зміни освітнього рівня споживачів освітньої послуги.

Слід зазначити, що поняття «безкоштовні» освітні послуги, є умовним та некоректним з погляду економічної теорії. Цей вид послуг оплачується не безпосередніми покупцями-споживачами, а роботодавцями або суспільством (в особі держави). Отже, освітні послуги мають споживчу вартість та ціну, яка оплачується в певному розмірі, в грошовій формі. Рівень цін на освітні послуги пов'язаний з їх граничною корисністю, унікальністю та використанням інтелектуального потенціалу педагогів. Ціни (тарифи на навчальні послуги) встановлюються, регулюються державою (деякі з них монополні), або є вільними (ринковими), що формуються співвідношенням попиту та пропозиції. Особливістю сучасного ринку освітніх послуг в Україні є те, що, зазвичай, ціна освітньої послуг є нижчою за її споживчу вартість, а іноді і собівартість.

Висновки. Термінологія освітньої сфери — функціонуюча цілісна система, розвиток якої значною мірою детермінований розвитком освіти. Отже, необхідно розмежовувати поняття «виховання», «освіта», «навчання», «освітня послуга», «сфера освітніх послуг», «ринок освітніх послуг», «педагогічна система», «система освіти» та «навчально-виховна система». Ці понятійно-термінологічні категорії функціонують в єдиній системі, є взаємозалежними, але мають певні особливості й закономірностей розвитку та структурну ієрархію.

Запропоноване в дослідженні вдосконалення термінологічного апарату, зокрема його уніфікація,

надасть можливість усунення неоднозначних трактувань для практичного використання відповідних термінів під час розробки стратегії розвитку сфери освіти в Україні.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є дослідження розвитку термінологічного апарату, його подальшої уніфікації та універсализації, у відповідності до сучасних вимог та світових тенденцій освітньої сфери.

Список використаних джерел

1. Варій М. Й. Психологія : навч. посібник / М. Й. Варій. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 288 с.
2. Зайченко І. В. Педагогіка : навч. посібник / І. В. Зайченко. — К. : Освіта України, 2009. — 620 с.
3. ISCED: International Standard Classification of Education [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-standard-classification-of-education.aspx>.
4. UNESCO [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unesco.org/new/en/>.
5. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] / Верховна рада України // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — №34. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
6. Багдік'ян С. В. Освітні послуги: дослідження поняття, класифікація, базові характеристики [Електронний ресурс] / С. В. Багдік'ян. — Режим доступу : <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/514/6/%D0%9E%D0%A1%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%90.pdf>.
7. Каленюк І. С. Економіка освіти: навч. посібник / І. С. Каленюк. — К. : Знання України, 2003. — 316 с.
8. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века : монография / Б. С. Гершунский. — М. : Совершенство, 1998. — 608 с.
9. Карамушка Л. Принцип гуманізації управління як один з провідних принципів освітнього менеджменту / Л. Карамушка // Освіта і управління. — 2002. — Т.5. — №4. — С. 41–57.
10. Ченцов А. А. Инновационные стратегии на рынке образовательных услуг : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. эконом. наук: спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / А. А. Ченцов. — Москва, 1998. — 22 с.
11. Луговий В. І. Управління освітою : монографія / В. І. Луговий. — К. : УАДУ, 1997. — 302 с.
12. Освіта: централізована система або децентралізована сфера освітніх послуг? [Електронний ресурс] / All-filosof. ru — філософський портал. — Режим доступу : <http://all-filosof.ru/filosofija-osviti/17/177-osvita-centralizovana-sistema-abo-decentralizovana-sfera-osvitnix-poslug>.
13. Александров В. Освітня послуга / В. Александров // Економіка України. — 2007. — № 3. — С. 53–60.
14. Оболенська Т. Є. Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія / Т. Оболенська. — К. : КНЕУ, 2001. — 208 с.
15. Огаренко В. М. Державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх

- послуг : монографія / В. М. Огаренко. — К. : НАДУ, 2005. — 326 с.
16. Николаєнко С. Рейтингові системи — складові національного моніторингу якості вищої освіти / С. Николаєнко // Вища школа. — 2007. — № 4. — С. 3–14.
17. Кадачников С. М. Особенности высшего образования как экономического блага и некоторые практические следствия этих особенностей / С. М. Кадачников // Университетское управление. — 2001. — № 2 (17). — С. 48–49.
18. Трубич С. Формування та розвиток ринку освітніх послуг як передумова входження України в ЄС (деякі підходи до уточнення понятійного апарату дослідження) / С. Трубич, Т. Майкович // Вісник ТАНГ. — 2003. — № 5–1. — С. 145–150.
19. Роз'яснення щодо практичного застосування окремих норм Постанови №308 [Електронний ресурс] / Національний банк // Лист від 25.09.2012 № 29–113/9544. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v9544500–12>.
20. Румянцев А. П. Світовий ринок послуг : навч. посібник / А. П. Румянцев, Ю. О. Коваленко. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 456 с.
21. Сагинова О. В. Маркетинг образовательных услуг / О. В. Сагинова // Маркетинг в России и за рубежом. — 1999. — № 1. — С. 45–50.

А. И. Благодарный

канд. экон. наук

И. А. Коршикова

Е. А. Плужникова

г. Донецк

АНАЛИТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА МЕЖРЕГИОНАЛЬНЫХ РАЗЛИЧИЙ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ

В последнее время перед участниками экономических отношений предстает совокупность экономических проблем и они значительно усиливаются противоречиями по вопросам перебора возможных вариантов их решения. Каждый субъект хозяйствования и органы управления замыкаются на решении собственных проблем. И так как теоретически региональная политика государства направлена одновременно на всех субъектов, то возможности каждого ограничены.

Социально-экономическая дифференциация в той или иной мере характерна для всех государств мира независимо от территориально-административного устройства и уровня социально-экономического развития. Колебания в уровне развития могут быть контролируемы и тогда формируется динамизм в процессы единого регионального экономического пространства. Но когда тенденции возрастания разрыва между уровнями социально-экономического развития регионов продолжают укрепляться, то это является основным фактором дестабилизации и вредит переходу к устойчивому развитию.

Высокий и стабилизировавшийся уровень межрегионального неравенства уже в течение длительного характера присущ экономике Украины. И проблема нейтрализации межрегиональных различий в экономическом различии в настоящее время остается главенствующей при разработке и реализации государственной региональной политики [1, с. 49].

Поэтому на текущем моменте развития экономики Украины главной задачей эффективной региональной политики является ослабление и ликвидация диспропорций и уменьшение их негативных воздействий для социально-экономической системы страны.

Актуальность решения этой проблемы состоит в том, что территориальные социально-экономические диспропорции в любом обществе могут быть источником социальной, а тем более политической нестабильности и провоцировать противостояние регионов. В нашей стране давно назрела потребность решения проблемы исследования диспропорций с целью предупреждения их возникновения и нейтрализации последствий. Одним из инструментов решения данной проблемы может быть выявление и изъятие территориальной ренты, которая может проявляться в виде экономической ренты или квазиренты.

Решением указанной проблемы в определенном направлении занимались Василенко В. Н. [1–3], Инякин В. Н. [4], Булеев И. П. [5] и другие, рассматривающие ренту как возможный источник усиления дифференциации экономического и социального развития различных территориальных образований.

Рента по своей экономической природе представляет экономические отношения, ориентированные на получение особого вида стабильного дохода от факторов производства (земли, капитала, рабочей силы, ценных бумаг и пр.), не связанного, как с предпринимательской, так и с трудовой деятельностью. Под экономической рентой принято понимать часть дополнительного дохода, создаваемого непосредственно производителем, определяемого как излишек над общественной ценой производства при использовании соответствующих ресурсов, который присваивается собственником факторов производства. Под квазирентой принято понимать часть сверхприбыли, получаемую собственником вследствие монопольно-